

HƏYAT HƏQİQƏTLƏRİNİN ELMİ-ƏDƏBİ TƏCƏSSÜMÜ

Azərbaycan Dillər Universiteti-nin Qafqazşünaslıq kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor, Nyu-York Elmlər Akademiyasının üzvü Əsgər Zeynalovun əsərləri artıq neçə illərdir ki, beynəlxalq arenada müəllifinə böyük şöhrət qazandırmışdır. Bunlar alimin çoxşaxəli yaradıcılığının dünyəvi mahiyyət kəsb etməsilə əlaqədardır. Bu da dünyanın bir çox tanınmış elm xadimlərinin onun tədqiqatlarına, ədəbi şəxsiyyətinə olan marağının yaranması-na səbəb olmuşdur.

İrəvan şəhərinin yaxınlığında yerləşən Zəngibasar rayonunun Yuxarı Necili kəndindən başlanan yol, ilk olaraq paytaxt Bakıya, ordan da dünyanın bir çox ölkələrinə çıxır açdı. Bu gün 35 kitabın və 350-dən çox elmi-publisistik məqalələrin müəllifi olan Əsgər Zeynalovun yaradıcılıq diapazonu olduqca genişdir. Onun ərşəyə gətirdiyi hər bir əsəri, işıq üzünə çıxan kitabları məqamındaca elmi-ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edir, mətbuatda maraqlı fikirlər söylənilir.

Mən professor Əsgər Zeynalovun yaradıcılığı ilə 1999-cu ildə uzun illərin axtarışları və əzablı yaradıcılığının bəhrəsi olan “İrəvan ziyalıları” kitabı vasitəsilə tanış olmuş, bu qeyrətli vətən oğlunun qədim Oğuz elinin görkəmli şəxsiyyətlərinin xatirəsinə ucaltdığı ədəbi abidəsinə heyran qalmışdım. Bundan sonra Əsgər müəllimin yaradıcılığını maraqla izlədim. Bu istedadlı alimin məhsuldarlığı, yaradıcılığın çətin və əzablı yolları ilə getməsi, böyük uğurlara nail olması, bütün bunların müqabilində son dərəcə təvazökarlığı onun ədəbi şəxsiyyətinə, vətəndaşlığına rəğbətimi artırdı. Ə.Zeynalov 1991-ci ildə “Azərbaycan bayatıları Qafqaz regionunda” mövzusunda namizədlik, 2003-cü ildə isə “Fransız ədəbiyyatında Şərq mövzuları” (Volterin yaradıcılığı üzrə) doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. 2005-ci ildən ADU-nun professorudur.

Əsgər Zeynalovun bir çox əsərlərinin ölkəmizin sərhədlərindən kənarda (Sankt-Peterburqda, Moskvada, ABŞ-da, Almaniya, Fransa, Kanada-da...) nəşr olunması Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının uğurudur. Və bu əsərlərin nəşrinin ədəbi hadisəyə çevrilməsi də hər zaman ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olmuşdur. Son illərdə professor Əsgər Zeynalov dünyəvi əhəmiyyət kəsb edən elmi-publisistik kitabları ilə beynəlxalq miqyasda çıxan Azərbaycan alimlərindən biridir.

Əsgər Zeynalovun kitabları sırasındakı “Azərbaycan bayatıları Qafqaz regionunda” (2001), “Altaydan-Altaya” (2002), “İllərin yol yoldaşı” (2004), “Hara gedir bu qatar?” (2006), “Dil və ədəbiyyatın tədrisinə dair düşüncələr” (2009), “O, Bir əsr idi” (2010), “İrəvan ziyalıları” (2011), “Viktor Hüqo və Lui Araqon şeirlərinin tərcüməsi” (2012), “Fransız ədəbiyyatının milyarderi” (2013), “Hüqo” (2014), “İrəvan xanlığı... gerçəkliyin aydınlığı”, “Hüqonun Şərq baxışı”, “Volter və Hüqonun Şərq baxışı” (2016), “Şərq Volter yaradıcılığında” (2017) və bir qədər sonra bəhs edəcəyimiz “Qaynaqlardan reallığa və ya hər şeydən bir az” (2018) özünün mövzu rəngarəngliyi, ideya istiqamətləri, mündəricə baxımından, həm də yeni yanaşmaları ilə diqqəti cəlb edir. Bu kitabların nəşr olunduğu ölkələr də bir azərbaycanlı kimi bizdə qürur doğurmaya bilməz: Azərbaycan, Sankt-Peterburq, Moskva, Fransa, Almaniya, ABŞ, İngiltərə, Hindistan, Kanada... Əsgər Zeynalovun (2012, 2014, 2016) Dövlət Mükafatına və 2014-cü ildə AMEA-nın müxbir üzvlüyünə namizədliyi təqdim olunmuşdur.

Fransız ədəbiyyatından ilk monoqrafiya (fransız ədəbiyyatında Şərq - 1996); fransız alimlərinin rəy verdiyi ilk monoqrafiya (görkəmli fransız şərqşünası Jan Lui Bakke Qrammon - 1997; Volter haqqında ilk monoqrafiya (Şərq Volter yaradıcılığında - 2001); Viktor Hüqo haqqında ilk monoqrafiya (Viktor

Hüqo - 2001); Fransız ədəbiyyatından ilk doktorluq dissertasiyası (fransız ədəbiyyatında Şərq mövzuları - 2003); Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə olaraq namizədlik dissertasiyasını bir dillə-qaynaqla, doktorluq dissertasiyasını başqa bir dillə-qaynaqla bağlı (erməni və fransız) yazmış tədqiqatçı; Fransa mətbuatında haqqında məqalə dərc olunmuş ilk Azərbaycan ədəbiyyatşünası: “Viktor Hüqonun azərbaycanlı mütəxəssisi Dil Vərdişləri Mərkəzində” məqaləsi - “LEST Republicain” qəzeti, 11 avqust 2007, Fransa (xatırladaq ki, məqalənin müəllifi Hüqonun fransız mütəxəssisi, dünya şöhrətli alim, Parisdə “Hüqonun Dostları Cəmiyyəti”nin sədri Arno Lasterdir); Ziyalılar haqqında ilk fundamental kitabın müəllifi (“İrəvan ziyalıları” -1999).

Onu da qeyd edək ki, Ə.Zeynalov Fransanın iki nəhəng yazıçısı - Volter və V.Hüqo haqqında monoqrafiyalara qədər fransız ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri - Volter, O.Balzak, J.Sand, A.Düma (ata), Q.Flober, G.Mopassanın yaradıcılığından bəhs edən bir sıra tədqiqat xarakterli məqalələrlə dövrü mətbuatda çıxış etmişdir. Qürurverici haldır ki, artıq Fransada onu Hüqonun ən yaxşı mütəxəssisi kimi tanıyır, haqqında ürekdolusu danışıq, fransız mətbuatında ondan səxavətlə və məhəbbətlə söz açırlar. Müəllifin bu sahədə yazıb-yaratdıqlarına (Azərbaycan və fransız dillərində), iki ölkə arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin inkişafında bilavasitə iştirakına, eləcə də fransız ədəbiyyatının bir sıra problemlərinin işıqlandırmasına nəzər yetirəndə onun işgüzarlığına heyrət etməmək olmur.

Əsgər Zeynalov ölkəmizi İrəvan (2001), Almaniya (2007), Fransa (2007, 2013, 2014, 2015), Türkiyədə (2009) keçirilən konfrans, qurultay və tədbirlərdə layiqincə təmsil edib. Bununla yanaşı İran, Belçika, İsveçrə, İtaliya və İspaniyaya etdiyi səfərlər də alimin təəssüratları, uğurları ilə əlamətdardır. O, elmi-ədəbi axtarışlarında, publisistika yaradıcılığında, eləcə də pedaqoji fəaliyyətində də özünəməxsus dəst-xəttə, səriştəyə və təcrübəyə malik qələm sahibidir.

Professor Əsgər Zeynalovun yaxın vaxtlarda elmi-ədəbi ictimaiyyətə təqdim etdiyi “Qaynaqlardan reallığa və ya hər şeydən bir az” kitabını alimin yeni, həm də böyük uğuru hesab etmək olar. İlk olaraq kitabın adına münasibətimi bildirmək istərdim. Hər şeydən bir az ifadəsi ilk baxışda adi səslənsə də o, məqsəd, ideya baxımından böyük mənalı ifadə edir. Yeni kitabda bir araya gətirilmiş əsərlər həyat gerçəkliklərinə, reallığa, məntiqi fikir-nəticəyə söykənir. Qeyd etdiyimiz kimi, Əsgər Zeynalov tədqiqatçı alimdir, publisistdir. “Qaynaqlardan reallığa və ya hər şeydən bir az” toplusu müəllifin ədəbi ustalığının bariz göstəricisidir. Müəllif müxtəlif vaxtlarda bu mövzuları işləyərkən onun ifadə etdiyi böyük mətləbləri, uzun illərin axtarış zəhməti sayəsində qaranlıqdan aydınlığa çıxardığı tədqiqatların elmi, ictimai dəyərini gördüyündən, duyduğundan onları yeni bir formada təqdim etməyi məqsəduyğun hesab etmişdir. Kitabdakı bölmələr də özünün yeri, seçimi, ideya-məzmun dolğunluğunu, eləcə də böyük maraq doğurur. Tədqiqat xarakterli məqalələr, esselər, rəylər, portret yazılar da elə ilkin tanışlıqdan özünün aktuallığı və kamilliyi baxımından oxucuda böyük mənə və dəyərlər, xoş təəssüratlar yaradır.

“Axtarışlar, tapıntılar və qaynaqlar nə deyir” - fikri düşüncəmizi bu tədqiqatlara cəlb edir. Müəllif səhih mənbələrə əsaslanmış araşdırmalarını, təfəkkür süzgecindən keçirdiyi faktları elmi-ədəbi-ictimai mahiyyətlə işıqlandırır. Burda o, erməni qaynaqlarından aşkar etdiyi Azərbaycan bayatıları ilə sübut etmişdir ki, ermənilərdə bayatı olmamış, onlar əsrlər boyu həyat və məişətlərində bizim bayatılardan istifadə etmiş, eləcə də zaman-zaman bəzi xalq mahnılarımızı özününküləşdirməyə çalışmışlar. Bütün bunlar Əsgər müəllimi

bir tədqiqatçı, milli-mənəvi dəyərlərimizin təəssübkeşi olaraq illərlə İrəvanın arxivlərində - Matenadaranda, İrəvan Əlyazmalar İnstitutunda, Xalq Yaradıcılığı evində, Ədəbiyyat və İncəsənət muzeyində axtarışlar aparmağa sövq etmişdir. O, həmin bayatılarda təsvir olunmuş məişət məsələlərini, xalqımıza xas olan həyat tərzi, məsəlləri bir-biri ilə əlaqəli və müqayisəli şəkildə təhlil etmişdir. “Əzizinin bayatıları erməni qaynaqlarında”, “Baba kimdir?”, “Musiqimizin təsir dairəsi”, “Azərbaycan mahnıları erməni qaynaqlarında” ilk dəfə üzə çıxarılan ədəbi şəxsiyyətləri, bədii faktların, bayatı, şeir parçalarının həqiqi müəlliflərini dərinlən tədqiq edərək maraqlı, cəlil, təmiz bir dillə, ürəyi oxşayan təsvirlə xalqa təqdim edir. Başqa sölə, xalqımıza məxsus olan mənəvi sərvəti toplayaraq elə xalqın özünə qaytarır. Müəllif yana-yana yazır: “Bu gün ayrı-ayrı erməni qaynaqlarında, Ermənistan Xalq yardıcılığı evində, Matenadaranda, İrəvanda Ədəbiyyat və İncəsənət muzeyində erməni əlifbası ilə yazıya alınmış Azərbaycan bayatıları uzun müddət tədqiqatçıların nəzərindən kənarda qalmışdır. Azərbaycan bayatılarının bir hissəsi müəllifsiz olsa da, bir qisminin Lələ, Baba və Əzizi kimi sənətkarlara məxsus olduğu aydınlaşır. Onlardan biri “Baba kimdir?” məqaləsidir. Bu maraqlı suala cavab olaraq Əsgər müəllim sənətkar haqqında üzə çıxardığı məlumatları, bayatılarından nümunələri önə çəkir. Təsədüfi deyil ki, bu mövzu onun elmi yaradıcılığında əhatəli və zəngin araşdırma materialları əsasında böyük bir tədqiqat əsəri olaraq işlənmişdir.

Bu bölmədə tədqiqatlarının digər qolu olan fransız ədəbiyyatında Şərq mövzuları, Viktor Hüqonun İslam dininə münasibəti ustalıqla, yazıçının öz baxışlarına, bir sıra əsərlərindən doğan fikirlərinə əsasən tədqiq olunur. Eyni zamanda böyük yazıçı, mütəfəkkir Volterin “Esse”lərindən aldığı tarixi məlumatlar, türklərlə bağlı apardığı müşahidələr, fikirlər şərh olunur. “Azərbaycan ədəbiyyatı Volter yaradıcılığında” məqaləsində Ə.Zeynalov mütəfəkkirin “Millətlərin adətləri və düşüncə tərzi haqqında Esse” əsərindən məlumat verərək bildirir ki, “səkkiz cilddən ibarət bu əsərin ayrı-ayrı cildlərində Volter Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinə də müraciət etmişdir”. Müəllif onlardan “Astıyaq əfsanəsi” və “Avesta”nın üzərində dayanaq öz mülahizələrini bildirir.

Ə.Zeynalovun publisistika yaradıcılığında belə bir cəhətə də fikir vermişəm ki, o, hamının tanıdığı və haqqında dəfələrlə bəhs olunmuş ədəbi şəxsiyyətlər haqqında yeni söz deyir, onları fərqli bir prizmadan təqdim etməyi bacarır. Bəlkə də bunlar həmin şəxsiyyətlərlə görüşlərindən aldığı təəssüratlara, xatirələrə söykəndiyindən olduqca təsirli və maraqlı alınır. Təəssüratlarsa müxtəlif, rəngarəng olur. Onları bir sapa düzmək səriştəsilə təsvir edə bilmək ustalığı isə hər qələm sahibinə nəşib olmur. Əsgər müəllimin “Şairlər” bölməsində verdiyi “Mənim tanıdığım və düşündüyüm Nəriman Həsənzadə” və “Musa Yaqub, gözü yolda Təbrizin” esseləri də bu mənada mənə də isti, məhərm təəssüratlar yaratdı. Bu əsərlərdə söz-sənət adamına böyük diqqət, sevgi, el-obaya, yurda bağlılıq kimi bir doğrmaqlıq var. Bu şairlərin öz poeziyalarına oxşarlıqları, çeşmənin gözündən axan saf sular tək bir təmizliyi, ülvilikləri var. Bu fikirlərin mərkəzində onların əsərləri ilə cıalanmış, durulmuş şəxsiyyətləri, ədəbi obrazları dayanır. Əsgər müəllim bu iki böyük şairin yaradıcılığına ədəbiyyatşünas, publisist kimi, həm də ədəbi zövqə malik bir oxucu kimi yanaşır, onların poeziyasından gətirdiyi nümunələri ədəbi varlıqlarının fonunda poetik təhlilə cəlb edir.

“İrəvandan gələn səslər”, “Mənim müəllimlərim”də toplanmış məqalələrdən itirib unuda bilmədiyimiz İrəvanın, doğma ellərimizin ətri gəlir. Bakının, Şəkinin, bütövlükdə Azərbaycanın səsi-sədasi eşidilir. Bu yazılar haqqında

bəhs olunmuş şəxsiyyətlərin böyükliyünü, müdrikliyini, həyat eşqini, vətənə əsl vətəndaşlar yetişdirmək fədakarlığını güzgü kimi əks etdirir. Müəllif onları elə bir səmimiyyətlə təqdim edir ki, sanki bu adamlar hamımızın, hər birimizin əzizi, doğması olub. Coğrafiyaşünas alim, akademik Budaq Budaqov, ümumən Azərbaycan ədəbiyyatına, tarixinə, elminə, soykökümüzlə hörmətlə yanaşan böyük insanlar - professor Mirəli Seyidov, Uluxanlının ustad müəllimləri Qadir Məmmədov, İsmayıl İsmayılov, çoxumuzun bu gün də ziyalı simasını, ədəbi-publisistik istedadını unutmadığımız Babək Hüseynoğlunun ömür yolları kövrək, nisgilli xatirələrin işığında təsvirə alınıb. Bu təsvirlərin içərisindən onların hər birinin özünəməxsus obrazları boylanır. Haqqında şirin bir nağıl kimi xatırladığı bu insanların hər biri vaxt-bivaxt müəllifin yaddaşını közərdir. Əsgər müəllim vətəninə, elinə bağlı olan, özlərindən sonra işıqlı əməlləri ilə xatırlanan bu insanların sözünün ecəzi, qüdrətilə vəsf etməyi, yada salmağı özünün vətəndaşlıq borcu hesab etmişdir. Müəllif vətəndaşlıq missiyasını yaradıcılığın digər qollarında da ləyaqətlə daşımağa, yerinə yetirməyə çalışmışdır. Yeni Tanrının ona bəxş etdiyi ömrü, həyatı istedadı qabiliyyəti və zəhmətsevərliyi ilə daha da rəvnəqli etməyə çalışmışdır.

“Kitablar və rəylər”dəki məqalələrin mərkəzində qələm sahiblərinin yaradıcılığına Əsgər müəllimin özəl münasibəti, əsərlərinin ideya və məzmununu bir tədqiqatçı-alim kimi təhlil etmək, incələməklə yanaşı, həm də bu onların ədəbiyyat tariximizə, xalqımıza xidmətinin müxtəlif prizmalardan təqdim olunması məqsədi dayanmışdır. Başqa sözlə, bu kitab müəlliflərinin özləri də uzun illər Azərbaycan elminə, ədəbiyyatına, kitabçılıq mədəniyyətinə vicdanla xidmət edən şəxsiyyətlərdir. Əsgər müəllimin yazılarında mövzunun mahiyyətinə varmaq, müəllifin ideya və amalını önə çəkmək, əsərlərinin bir neçə istiqamətdən təhlilini vermək, yazının içərisində mövzu ilə bağlı haşiyələrə çıxmaq onların əsərləri ilə paralel şəkildə təhlilə cəlb etmək, sözün düzü hər ədəbiyyatşünas-alimin, publisistin bacardığı iş deyil. Bu fikirlər onun yazılarından aldığı təəssüratların işığında doğulmuş, vətəndaşlıq qazanmışdır. Qeyd etdiyimiz xüsusiyyətləri onun “Müxtəlif illərin məqalələri”ndə də gördüm, duyduq və haqqında malik olduğum təəssüratları bir qədər də zənginləşdi. Elə “Müəllif haqqında yazılardan” - “Alimin yaradıcılıq meridianları”, “Həsərat çiçəkləri ensiklopediyası”, “İki əsər haqqında ədəbi qeydlər: “İrəvan xanlığı... gerçəkliyin aydınlığı” və “İrəvan ziyalıları”, “Ədəbiyyatda ziyalılıq fenomeni”, “Azərbaycan aliminin səyahət dünyası”, “Fədakar ömür yaşayan vətənpərvər alim”... məqalələri professor Əsgər Zeynalovun özünün də portretini aydınladan özəl cizgiləri, yaradıcılıq yangısını, ən başlıcası da bir alim, vətəndaş mövqeyini ifadə edir.

Əsgər müəllimi doğum günü münasibətilə təbrik edir, ona cəsağlığı, davamlı yaradıcılıq uğurları diləyir, vətən, yurd, torpaq təəssübü ilə yaşayan, fəaliyyət göstərən müəllifin səsinin daha ucalardan eşidilməsini arzulayıraq.

Şəfəq NASİR,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
“Respublika”.